Maharashtra Times

Banking Industry Game changer

Date: 26/08/2015 | Edition: Pune | Page: 13 | Source: Vihang Ghate | Clip size (cm): W: 16 H: 20

Clip: 1 of 1

India Media Monitor

बँकिंगमधील गेमचेंजर खेळी

रिझर्व्ह बँकेचे गव्हर्नर डॉ. रघुराम राजन यांनी गेल्या बुधवारी म्हणजेच १९ ऑगस्टला अकरा कंपन्यांना देयक बँक अर्थात 'पेमेंट बँक' स्थापन करण्यासाठी तत्त्वतः मंजुरी दिली आहे. या निर्णयामुळे देशातील बँकिंग व्यवस्थेमध्ये मोठी स्थित्यंतरे घडून येण्याची शक्यता आहे.

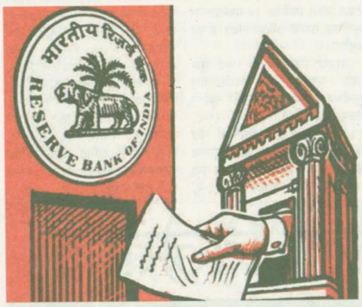

■ विहंग घाटे

साधारणतः १९९०मध्ये देशामध्ये खासगी क्षेत्रांना बँकिंग व्यवसायात संधी देण्याचा निर्णय घेण्यात आला. या निर्णयाचे अनेकांनी स्वागत केले, तर बहुतांश जणांनी नाकही मुरडले. बँकिंगमध्ये खासगी बँकांच्या झालेल्या शिरकाव्यामुळे सार्वजनिक बँकांचा व्यवसाय बुडेल, अशी भीतीही काहींनी व्यक्त केली होती. मात्र, आता खासगी बँकांनी वाटचालीचा रौप्यमहोत्सव पूर्ण केला आहे. या यशस्वी वाटचालीमुळे देशातील बँकिंग व्यवस्थेमध्ये मोठे आणि चांगले बदल घडून आल्याचे दिसून आले आहे. मात्र, खासगी बँकांनी आपले अस्तित्व शहरांपुरतेच मर्यादित ठेवल्याने बँकिंगची गंगा खेडोपाडी, दूर दुर्गम ठिकाणी पोहोचलीच नसल्याचे वास्तव उघड झाले आहे.

या पार्श्वभूमीवर सर्वसमावेशक आर्थिक विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावतील या विश्वासापोटी रिझर्व्ह बँकेने पेमेंट अर्थात देयक बँकांना परवानगी देण्याचे धोरण अंगिकारले आहे. विशिष्ट प्रकारची; पण पूर्ण सेवा न देणारी बँक म्हणून 'पेमेंट बँक' ओळखली जाते. सर्वसामान्य बँकेप्रमाणे 'पेमेंट बँके'ला ग्राहकाकडून मुदतठेव स्वीकारण्याची, देयके अदा करण्याची, धनादेश, ड्राफ्ट काढण्याची परवानगी देण्यात आली आहे. मात्र, पेमेंट बँकेला सार्वजनिक, खासगी आणि सहकारी बँकेप्रमाणे ग्राहकांना कर्ज देण्याची मुभा देण्यात आलेली नाही. हाच काय तो पेमेंट आणि सध्या अस्तित्वात असणाऱ्या बँकांमधील फरक होय. मात्र, पेमेंट बँकांना सरकारला किंवा सरकार योजनांना कर्जे देण्याची मुभा देण्यात आली आहे. किमान शंभर कोटी रुपयांचे भांडवल असणे, हा पेमेंट बँक स्थापन करण्यासाठी असणाऱ्या निकषांपैकी एक निकष आहे. त्यामुळे किमान तेवढे भांडवल असणारी व्यक्ती अथवा संस्था रिझर्व्ह बँकेकडे अर्ज करू शकते. केवळ सरकारलाच कर्ज देण्याच्या प्रघातामुळे या बँकांचे भवितव्य उज्ज्वल आहे, असे समजण्यास हरकत नाही. कारण सरकारी योजनांमध्ये गुंतवलेली रक्कम बुडत नाही. या एकाच कारणास्तव आगामी काही वर्षांत देशात आणखी ५० ते १०० पेमेंट बँकांचा उदय होण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे येत्या दशकभरात देशातील बँकिंग व्यवस्थेचे वर्तुळ पूर्ण होईल, यात शंकाच नाही.

पेमेंट बँका उदयाला आल्यामुळे देशातील दुर्गम आणि डोंगराळ भागातही आर्थिक सेवांचे जाळे विणण्यास मदत होणार आहे. आज खेडोपाडी स्टेट बँकेच्या रूपाने बँकिंग व्यवस्था पोहोचलेली दिसून येत असली, तरी दुर्गम भाग या व्यवस्थेपासून कोसो दूरच आहे. या पार्श्वभूमीवर शेवटच्या टोकाला असलेल्या व्यक्तीपर्यंत पेमेंट बँकेच्या माध्यमातून बँकिंगची गंगा पोहोचवता येणार आहे. पेमेंट बँकेची कार्यपद्धती प्रामुख्याने तंत्रज्ञानावर विशेषतः मोबाइलवर अवलंबून आहे. त्यामुळे जिथे मोबाइल पोहोचेल, तेथे पेमेंट बँक आपली सेवा देऊ शकणार आहे. बँकिंगची बहुतांश कार्यपद्धती मोबाइलच्या माध्यमातून कार्यरत राहणार आहे. म्हणजेच फिजिकल बँकिंगची आवश्यकताच भासणार नाही. हे जरी खरे असले तरी केवळ खाते उघडणे, रक्कम जमा करणे आदींसाठी बँक कार्यालयाची गरज भासेल. पैसे हस्तांतर करणे किंवा आर्थिक व्यवहार करणे आदी कामे मोबाइलवरूनच होतील. ग्राहकाच्या हातातील मोबाइल आभासी एटीएम आणि चेक बुकचे काम करेल. पेमेंट बँकेची कार्यपद्धती पाहता येत्या दहा वर्षांमध्ये देशातील प्रत्येक व्यक्तीकडे किमान एक तरी बँक खाते असेल, अशी आशा वाटते.

या बँकिंग पद्धतीमुळे सर्वसाधारण बँकिंग व्यवस्थेतील खर्च कमी होण्याची शक्यता आहे. सध्या बँकिंगमध्ये मोठी स्पर्धा असल्याचे दिसून येत आहे. बहुतांश बँका आर्थिक अडचणीत आहेत. मोठ्या प्रमाणात होणारे एटीएमवरील व्यवहार, अतिरिक्त चेकबुकची छपाई, मोठ्या प्रमाणात होणारे आर्थिक व्यवहार, खात्यातील किमान रक्कम नियंत्रित करणे आदी कामांमुळे बँकांवरील ताण वाढत आहे. या पार्श्वभूमीवर पेमेंट बँकेच्या उदयामुळे बऱ्याच खर्चांमध्ये बचत करणे शक्य होणार आहे. खर्चातील बचतीमुळे या बँकांना सर्वसाधारण बँकांच्या तुलनेत ग्राहकांना अधिक दराने व्यांज देणे शक्य होणार आहे. त्यामुळ मोठ्या प्रमाणात ठेवीदार पेमेंट बँकेकडे वळण्याची शक्यता आहे.

सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांसमोर सध्या थकित कर्जांचे मोठे आव्हान उभे ठाकले आहे. त्यामुळे बँकांची स्थिती अतिशय नाजूक झाली आहे. त्यातच २०१९पर्यंत 'बेसल तीन' निकषांची पूर्तता करण्याचे मोठे आव्हान बँकांसमोर आहे. या पार्श्वभूमीवर खासगी आणि पेमेंट बँका मोठ्या प्रमाणावर सार्वजनिक बँकांचा व्यवसाय आपल्याकडे वळवू शकतात. त्यामुळे सरकारने तोट्यातील सार्वजनिक बँकांचे खासगीकरण करण्याची आवश्यकता आहे.

पेमेंट बँकांच्या आगमनामुळे सामाजिक क्षेत्रे आणि सरकारी अनुदान योजनांना मोठा फायदा होण्याची शक्यता नाहे. सर्वप्रकारचे सरकारी लाभ अतिदुर्गम भागात पोहोचविण्यासाठी त्यांचा प्रभावी वापर करता येणे सहज शक्य आहे. सध्या टपाल खात्याच्या माध्यमातून अनेक आर्थिक योजनांचे प्रभावी सादरीकरण करण्यात येते. देशात टपाल खाते १,५०,००० कार्यालयांच्या माध्यमातून कार्यरत आहे. घरगुती गॅस, रॉकेल, अन्नपदार्थ आणि रासायनिक खतांवर देण्यात येणारे अनुदान प्रत्यक्ष लाभार्थ्यांपर्यंत पोहोचविणे पेमेंट बँकेमार्फत शक्य होणार आहे. त्यामुळे बोगस लाभार्थ्यांना बाजूला सारता येणार आहे. केंद्रात सत्तेवर असणाऱ्या मोदी सरकारच्या सर्वसमावेशक बँकिंग आणि अनुदानांतील सुधारणा कार्यक्रमाला पेमेंट बँकांची मोलाची मदत होणार, यात शंकाच नाही.

मोबाइल बँकिंग हा पेमेंट बँकेचा आत्मा समजला जातो. त्यामुळे कॅशलेस व्यवहारांचे अर्थमंत्री अरुण जेटली यांचे स्वप्नही पूर्ण होण्याची शक्यता आहे. कॅशलेस व्यवहारांमुळे काळ्या पैशाच्या निर्मितीला आपोआपच ब्रेक लागेल, अशी शक्यताही आर्थिक क्षेत्रातील तज्ज्ञांनी वर्तवली आहे. याचाच अर्थ आगामी काळात डेबिट आणि क्रेडिट कार्डची सद्दी संपण्याची शक्यता आहे. प्लास्टिक मनीच्या वापराला शहरांतूनच ब्रेक लागल्यास 'एटीएम'चे शहरांमध्ये असणारे जाळे ग्रामीण भागात विस्तारण्याची शक्यता आहे. देशातील स्मार्टफोनधारकांची संख्या १०० कोटींच्या दिशेने वाटचाल करीत आहे. त्यामुळे भविष्यात बँकिंग व्यवहारांसाठी स्मार्टफोनचा वापर आणखी वाढण्याची शक्यता आहे. या पार्श्वभूमीवर पेमेंट बँकांना आपले जाळे वाढविण्याची संधी आहे.

'पेमेंट बँकांची रचना वेगळ्या पद्धतीने केली जाणार असल्याने त्यांच्यामुळे सध्याच्या प्रस्थापित बँकिंग व्यवस्थेला धोका पोहोचणार असल्याची भीती व्यक्त केली जात आहे. मात्र, खरे पाहता या बँकांना अतिशय मर्यादित कार्याचे बंधन घालून देण्यात आले आहे. त्यामुळे देशातील दुर्गम, अतिदुर्गम भागात बँकिंग व्यवस्था पोहोचून 'आर्थिक सर्वसमावेशकते'ला बळ मिळण्याची शक्यता आहे.

vihang.ghate@timesgroup.com

रिझर्व्ह बँकेने पेमेंट बँकेला परवानगी दिल्यामुळे अतिशय आनंद झाला आहे. सध्या आमचे ९०,००० हून अधिक एजंट कार्यरत आहेत. या माध्यमातून देशाच्या कानाकोपऱ्यात सुरक्षितपणे पैसे हस्तांतर करण्यात येत आहे. आमच्या या प्लॅटफॉर्मच्या माध्यमातून विविध सरकारी योजनांच्या अनुदानांचे वितरणही यशस्वीरित्या केले जात आहे. आर्थिक विकासाची गंगा देशभर पोहोचविण्यासाठी आम्ही प्रयत्नशील आहोत.

- सुनील सूद,
सीईओ, व्होडाफोन इंडिया

तत्त्वतः मंजुरी मिळालेल्या पेमेंट बँका

- आदित्य बिर्ला नुवो, एअरटेल एम कॉमर्स सर्व्हिसेस, चोलामंडलम डिस्ट्रिब्युशन सर्व्हिसेस
- भारतीय टपाल खाते, फिनो पे टेक, नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी (एनएसडीएल)
- रिलायन्स इंडस्ट्रीज, दिलिप शांघवी (सन फार्मास्युटिकल्सचे प्रवर्तक), विजय शेखर शर्मा (पे टीएमचे सीईओ), टेक महिंद्र, व्होडाफोन एम पेसा

पेमेंट बँकेची वैशिष्ट्ये

- कर्जे देऊ शकणार नाहीत.
- एक लाख रुपये कमाल मुदत ठेव स्वीकारू शकतील.
- बचत खात्यावरील व्याजदराप्रमाणे व्याज देणार.
- मोबाइल फोनच्या साह्याने पैसे हस्तांतरण शक्य.
- बिल भरणा, विनारोकड खरेदी व फोनच्या साह्याने चेकविना व्यवहार शक्य.
- डेबिट कार्ड व एटीएम कार्ड देण्यास परवानगी.
- बँक खात्यात पैसा जमा करताना त्यासाठी शुल्क आकारणार नाहीत.
- प्रवाशांना फॉरेक्स कार्ड देणार.
- बँकांपेक्षा कमी दरात फॉरेक्स सेवा देणार.